

Výuka dějin filosofie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy před listopadem 89

Milan Sobotka

Po odchodu Iriny Mesnjankiny z katedry a po smrti Ivo Tretery jsem z členů katedry jediný, kdo může mladé posluchače informovat o tom, jak vypadala výuka filosofie a dějin filosofie před sametovou revolucí. Protože situace těsně předtím je aspoň letmo zachycena v příspěvku Jana Kuneše,¹ omezím se na fakta a některé podrobnosti, které nemohou znát studenti, kteří nastoupili v r. 1989 nebo o rok dříve.

Především bych chtěl říci, že historie výuky filosofie na filozofické fakultě se dělí do dvou období. První období vrcholilo v letech 1968-1970, kdy z katedry museli odejít lidé jako Milan Machovec nebo Karel Michňák. Toto období bylo charakterizováno určitým pohybem v marxistické filosofii, která se vymaňovala z dogmatismu představaného sovětskými učebnicemi. Čelným představitelem tohoto proudu na fakultě (mimo fakultu to byl ovšem Karel Kosík) byl Ladislav Tondl, který zasvěcoval studenty do scientisticky orientované filosofie, Jiří Cvekl, který rozvolňoval hranice historického materialismu, a především organizátor diskusí marxistů s věřícími Milan Machovec. Zvláště on byl duší a nejviditelnějším reprezentantem vyprošťování marxismu ze strnulosti a sterility. Už samy diskuse nutily ty, kteří reprezentovali marxismus, k vnímavosti pro pozice druhé strany. Machovec sám byl příkladem člověka, pro něhož byla marxistická platforma, ostatně dosti neurčitá, součástí široké antropologické linie akcentující mravní a intelektuální hodnoty evropské civilizace. Dokladem toho je jeho kniha *Ježíš pro moderního člověka*, která vyšla v sedmdesátých letech v řadě jazyků, a ostatně i další knihy, které stihl před svou smrtí vydat. Pozoruhodné je, že již před srpnovými událostmi vyšly jeho monografie o Masarykovi² nebo o svatém Augustinovi.³ Machovec byl považován za politicky nejnebezpečnějšího člena katedry.

Jako ilustraci určitého liberálního kursu filosofie, který vládl na naší fakultě, bych chtěl uvést vzpomínku Václava Bělohradského v kni-

1 Viz článek Jana Kuneše „Rok 89 jako návrat z revolucí 20. století“ v tomto sborníku, s. 380-385.

2 Machovec, M.: *Tomáš G. Masaryk*. Praha: Svobodné slovo, 1968; Praha: Melantrich, 1968.

3 Machovec, M.: *Svatý Augustin*. Praha: Orbis, 1967.

ze *Společnost nevolnosti*.⁴ Bělohradský tam vzpomíná, že když se se mnou v r. 1965 dostal na konferenci na vídeňskou univerzitu, měl dojem konzervativnosti a strnulosti oproti všemu novému otevřenému ovzduší na naší fakultě i katedře. Podle jiné vzpomínky Bělohradského přednášel Jiří Pešek někdy kolem r. 1965 jeden rok ještě dosti oficiálně historický materialismus, ale druhý rok již mluvil nadšeně o Edmundu Husserlovi.

To vše se změnilo po srpnových událostech. Nikoli hned - vedoucím katedry zůstával prof. Ludvík Svoboda, představitel prvorepublikové levicové inteligence, ale ten byl, stejně jako druhá představitelka prvorepublikové vzdělanosti, profesorka Jiřina Otáhalová Popelová, v roce 1971 penzionován. Po roce 1970 - po dvouletém pobytu v cizině - byl vyhoštěn z katedry Milan Machovec, musel odejít odborník na západní filosofii vědy Oldřich Procházka a Karel Michňák,⁵ jeden z raných zájemců o Husserlovu a Heideggerovu filosofii u nás. Výuka marxistické filosofie se proměnila ve školometský dogmatismus, takže určitý filozofický význam podržely pouze dějiny filosofie. Ty byly šťastným řízením osudu ušetřeny přísného ideologického řízení. Tím šťastným osudem míním to, že měly, zřejmě jako pozůstatek doby, kdy byly samostatnou katedrou s profesorkou Jiřinou Otáhalovou Popelovou jako vedoucí, status akreditovaného oboru. Tato samostatnost dějin filosofie se projevovala mj. v tom, že doktorandi z nefilozofických oborů skládali malé rigorózum (velké samozřejmě ze svého oboru) z dějin filosofie, a nikoli z marxistické filosofie (o níž se předpokládalo, že prošli její výukou v rámci celouniverzitního Ústavu marxismu-leninismu).

Výuka dějin filosofie na naší katedře (byla to katedra filosofie vzhledem k tomu, že vznikla spojením Kateder dialektického a historického materialismu s Katedrou dějin filosofie, po roce 1971 byla přejmenována na Katedru marxisticko-leninské filosofie), probíhala podle schématu: dějiny antické filosofie, dějiny klasické novověké filosofie a dějiny poklasické filosofie (od Arthura Schopenhauera po současnou západní filosofii). První blok přednášel Dušan Machovec, druhý já, třetí Ladislav Major. Výuka obecných dějin filosofie byla doplněna dějinami české filosofie (přednášela je Olga Loužilová, po jejím penzionování Miloslav Ransdorf) a dějinami ruské filosofie (Irina Mesnjankina). Dějiny sociálních teorií přednášel Milan Znoj. Po Listopadu s příchodem řady nových učitelů byly zavedeny speciální přednášky a po příchodu Petra Rezka, který zvláště naléhal na zrušení obecných kursů, bylo od starého schématu výuky upuštěno. Vzhledem k velkému množství literatury, která je dnes k dispozici, oprávněně. Nicméně i současná praxe má své

4 Bělohradský, V.: *Společnost nevolnosti*. Praha: SLON, 2007.

5 Michňák, K.: *Metafyzika subjektivity a její pojetí člověka jako animal rationale*. Praha: Univerzita Karlova, 1968.

mezery - když v semináři při četbě textu narazíme na citát z některého klasického autora nebo jeho parafrázi, posluchači nedovedou citát identifikovat. Ve srovnání s poměry za socialismu píší dnes studenti výborné diplomové práce, ale celková znalost dějin filosofie dosti chybí.

Když dnes vzpomínám na výuku před listopadem 1989 a ještě krátce poté, jeví se mi jako příliš skromná a povšechná. Obecné kursy, v nichž byly každému významnému filosofu věnovány dvě hodiny nebo dvakrát dvě hodiny, nedovolovaly rozvinout problémy do hloubky. Z téhož důvodu byly málo inspirativní i pro přednášející (zde mluvím pouze za sebe). Poněvadž mi bylo dopřáno dosud vyučovat, vidím, co se může učitel naučit ze speciálních kursů.

Skromnou kladnou položkou vývoje v době normalizace bylo vydávání klasických textů z dějin filosofie, jehož jsem se podjal, když jsem viděl ochotu nakladatelství Svoboda. Když byla v roce 1969 zakázána knižnice Filosofie a současnost, řekl tehdejší vedoucí filosofického oddělení Lubomír Holub, který byl brzy poté vyhozen: Budeme tedy vydávat knižnici Filosofie a minulost. První z těchto textů byly Descartovy *Úvahy o první filosofii*, následoval Fichtův *Pojem vzdělance*, Humovo *Zkoumání lidského rozumu*,⁶ Baconovo *Nové organon*, Kantova *Prolegomena*, Spinozova *Etika*, výbor z Schellingových spisů,⁷ výbor z Leibnize,⁸ výbor z Hobbese,⁹ zkrácené vydání Lockova *Eseje o lidském rozumu*, Kantovy *Základy metafyziky mravů*. Vedle toho byly vydávány spisy z francouzské filosofie, jež patronoval Vladimír Čechák. Z nich nejdůležitější je dvojí vydání Rousseauových *Rozprav*. Po Listopadu vycházely ještě spisy připravené předtím - nové vydání *Nového organa*, *Prolegomen* a *Výboru z díla* F. W. J. Schellinga. Vydání Hegelovy *Logiky*, jež jsem připravoval od sedmdesátých let, narazilo na finanční potíže. Nakladatelství Svoboda již nebylo dotováno státem a nemělo peníze na její vydání. Za její vydání vděčím řezenskému profesorovi Joachimovi Christianu Hornovi, který opatřil soukromého sponzora (jemu je poděkováno latinskou dedikací v záhlaví knihy). Pro finanční potíže další produkce nyní již soukromého nakladatelství vázla, nicméně vyšel ještě Muralův překlad Humových *Zkoumání*, Kantova *Kritika praktického rozumu*, *Výbor z filosofických spisů* Friedricha Schillera, Berkeleyovo *Pojednání o základech lidského poznání* a Peškův *Výbor z filozofických spisů mladohegelovců*. Mimo rámec tohoto nakladatelství vyšla Kantova *Kritika soudnosti* v Odeonu a Hegelovy *Dějiny filosofie* v Akademii.

Proč se o tom tak obsáhle zmiňuji? Protože tak vypadala výuka dějin novověké klasické filosofie. Překlady sloužily jako texty k seminářům, které byly navštěvovány i některými studenty mimo okruh

6 V překladu Vojtěcha Gaji.

7 Schelling, F. W. J.: *Výbor z díla*. Praha: Svoboda, 1977.

8 Leibniz, G. W.: *Monadologie a jiné práce*. Praha: Svoboda, 1982.

9 Hobbes, T.: *Výbor z díla*. Praha: Svoboda, 1988.

našich studentů. Většina mých předmluv vyšla v roce 1994 v knize *Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela*. Dušan Machovec vydal rovněž svá skripta z doby socialismu jako knihu, a to pod titulem *Dějiny antické filosofie*. O přednáškách Ladislava Majora, který by býval byl propuštěn, kdyby se za něho našla náhrada, si může dnešní zájemce vytvořit aspoň částečný obraz z jeho knihy *Od úpadku hegelovství k novohegelovství* a z jeho článků.

Vydávání klasických textů mělo své meze a své obtíže. K těm prvním patřilo, že nesměla být překročena magická hranice poloviny 19. století. Když jsem nabídl překlad jedné menší Bergsonovy práce,¹⁰ kterou přeložil Albín Sousedík - strýc Stanislava Sousedíka -, byl návrh odmítnut. Druhé omezení je vnitřní. Výklady jsou vázány na primární literaturu, sekundární literatury se používá málo. Dnes se divím, proč jsem neměl ctižádost proniknout k vykládaným problémům hlouběji. V knihovnách tehdy nebyla současná západní literatura, ale základní filosofické časopisy knihovny odebíraly, aby nebyla porušena kontinuita. Určitou omluvou mohou být potíže, s nimiž bylo vydávání spojeno. Již vydání Descartových *Úvah o první filosofii* narazilo na interní kritiku v nakladatelství, po vydání Fichtova *Pojmu vzdělance* jsem měl na čas zakázáno přednášet, předmluvu k *Základům metafyziky mravů* nedovolil ředitel nakladatelství otisknout, ačkoli v ní nebylo nic ideologicky závadného. Tehdy přišel redaktor Pavel Durica, který mě znal z fakulty, na myšlenku, že kdyby se stal spoluautorem předmluvy k tehdy připravovanému překladu výboru ze Schellinga Jindřich Zelený, který měl nezpochybnitelné postavení, mohl bych ve vydávání pokračovat. Zelený na nabídku reagoval kladně, znal Marxův výrok o „upřímné Schellingově mladické myšlence“ a dal mi k dispozici několik stránek k Schellingově přírodní filosofii. Že skutečným autorem překladu je Jan Patočka, jak mohlo být uvedeno teprve ve druhém vydání, samozřejmě nevěděl. Rovněž teprve po Listopadu mohlo být zveřejněno pravé jméno překladatelů Kantových *Prolegomen* - Jaroslava Kohouta a Jiřího Navrátila.

Výuka dějin filosofie na naší fakultě byla jistě jen nepatrnou součástí toho, co se tehdy u nás odehrávalo ve filosofii. To podstatné se odehrávalo jinde - v soukromých seminářích, jejichž příkladem byly semináře Jana Patočky nebo Ladislava Hejdánka. Nicméně na fakultu přicházeli mladí lidé, kteří by se do těchto seminářů sotva dostali. Když jsem byl v roce 1974 se studenty na výměnném zájezdu v NDR, utkávali se naši studenti neustále se svými německými protějšky v politických diskusích. Jevili se v nich jako svobodní lidé, zatímco němečtí studenti byli velmi oficiální, zčásti dokonce upřímné.

Na besedě o situaci filosofie před Listopadem, která se konala loni,

10 Bergson, H.: „O smíchu“.

byli studenti překvapeni zmínkou o tom, že jsem byl s Jiřím Peškem účastníkem Patočkových seminářů. Skutečně, hranice mezi oficiálně povolenou filosofií a filosofií v soukromých seminářích nebyly neprostopupné, navštěvoval jsem ostatně Jana Patočku i mimo semináře a po jeho smrti jsem napsal anonymní nekrolog do vídeňského filosofického časopisu. Zajímavější možná je, že jsme s Ladislavem Majorem vedli seminář, který se poněkud podobal bytovým seminářům tím, že jej navštěvovali lidé, kteří měli studium dávno za sebou nebo nikdy nebyli našimi studenty. Byl to seminář k Hegelově *Fenomenologii ducha*, který trval 15 let, než byl zakázán. Trval tak dlouho ne proto, že by byl tak erudovaný, ale proto, že diskuse na něm se rozbíhaly do všech stran. To byl náš skromný příspěvek k předlistopadovému vývoji filosofie u nás.

Pořadatelkami sborníku mi byla položena otázka, jak se tyto aktivity srovnávaly s povahou represivního režimu, který byl u nás u moci. Odpověď na to je jednoduchá. Normalizační režim se legitimoval - stejně jako kdysi feudální despotie - mlčenlivým souhlasem občanů. V rámci konsensu občanů s režimem byly tolerovány určité aktivity, které byly projevem autonomního rozvíjení literatury, výtvarného umění a v menší míře i filosofie, pokud nevystupovaly výslovně kriticky proti režimu a jeho oficiální ideologii. Výslovná, otevřená konfrontace s režimem a jeho ideologií byla pronásledována, jak ukazuje případ Charty 77 nebo řady disidentů.